

Lleida- París- Londres, passant per Barcelona

A propòsit de la quarta edició de Proses de Ponent de Josep Vallverdú (1968-2010)

Intervenció a l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida, 14 de setembre 2010.

Ignasi Aldomà i Buixadé, professor de la Universitat de Lleida

En la perspectiva de quaranta anys de la publicació inicial de Proses Ponent, el primer que se m'acut és el reconeixement del mestratge de Josep Vallverdú. Gràcies per ajudar-nos a trobar respostes al qui som, d'on venim, on anem,...!. Perquè, tot i la rebel·lia dels joves de finals dels anys 1960 contra l'ordre establert, que Josep Vallverdú destaca i lamenta pels seus excessos al final de la seva obra, alguna cosa quedà entre els qui érem joves aleshores. Les seves Proses donaren pistes indispensables en uns moments erms de paraules lliures i d'autoreconeixement, i sembraren unes llavors que avui dia encara donen fruit.

Les Proses de Josep Vallverdú expliquen l'erm cultural de la Lleida del moment per les ensulsiades periòdiques patides per la ciutat de Lleida, una explicació represa del relat de l'historiador Josep Lladonosa (Lleida, problema i realitat, 1967). Referir-se a les crisis històriques és, entenc, una manera d'assenyalar les conseqüències de la crisi més recent, la Guerra Civil de 1936-1939, sense ferir la dictadura encara ben viva i vigilant en el moment de les Proses. L'emigració cultural que seguí la Guerra Civil deixà per molts anys una societat i un territori sense gruix reflexiu, sense una part de les bases indispensables per sostenir una societat mitjanament culta. La conclusió no solament val per Lleida, sinó i sobretot, pels pobles i viles comarcans, i avui, al cap de més de setanta anys, encara en patim les conseqüències.

Què podien fer la societat i les associacions lleidatanes l'any 1968?. Allò que en una bona part anem fent i arrossegant avui; treballar, menjar, fer aplecs del caragol,... Ja és molt!.

Som directament hereus de la terra de pagesos que ens descriuen les Proses de Ponent i això encara pesa en els nostres referents i en les manifestacions culturals. La pagesia compta certament cada cop menys; però en conservem alguns dels caràcters magníficament descrits en l'apartat sobre el "codi morfològic del pagès". Deu ser degut, segurament, als vincles que mantenim amb la terra com a fills de pagesos, com a propietaris,... o potser és una conseqüència directa del fet de viure en pobles o viles on tothom es coneix i cal servir les aparences. "La gent del poble es coneixen tant entre ells que no es gosen parlar francament i obertament; tanmateix, si ho fessin, potser passarien per toixos. Cal parlar amb insinuacions, a mitges, fent veure que...". En molts indrets ser de poble comporta encara la predestinació de ser de cal Ros o de cal Negre; cal escapar d'aquests encasellaments per fer-se a un mateix.

Però, moltes coses han canviat radicalment de la pagesia i la vida als pobles, com entreveia ja en el seu moment Josep Vallverdú. Des de fa uns anys, el pagès ha de pesar i sospesar, comptar, conèixer de química i de màquines, anar tot el dia amunt i avall i patir estrès; és un empresari. La relació amb la terra ja no és del qui en té cura per treure'n els fruits; cal explotar-la per treure'n més i més gra, més peres,... I al mateix temps que el pagès s'ha fet industrial, el seu coneixement de l'entorn s'ha empobrit i les converses de cafè han perdut gruix.

Desaparegut el pagès arquetípic, el que queda i quedarà irremissiblement és la terra i la referència a la terra, que no sembla tenir gaire predicament més enllà d'aquestes terres ponentines, i en això els bons desigs de Josep Vallverdú no han vist la llum. Potser preveient

això, el mateix autor els expressava com a desigs. La "globalització" que Josep Vallverdú esperava que unís la ciutat i el camp, ha agermanat, de fet, la ciutat i la natura, mentre ha deixat de banda l'agricultura. El Ponent es troba al "reialme del mig", el de l'agricultura, que no genera gaires o cap passió en un món dominat per la mentalitat urbana. Els de Barcelona no entenen l'agricultura, la troben una activitat endarrerida, no hi troben punts de contacte i els queda lluny, i d'aquí prové una ignorància i manca d'interès que es trasllada i s'encomana als habitants de ciutat en general.

Si a la proximitat a la terra que, malgrat tot, conserva el Ponent s'hi afegeix el poc gruix demogràfic i econòmic de Lleida ciutat i el seu entorn, l'allunyament i els recels envers la nostra gran capital que és Barcelona estan servits. En certa manera, són incomprendiments d'anada i tornada. Està clar que costa més d'anar de Barcelona a Lleida que de Lleida a Barcelona; una qüestió de distància econòmica, distància mental,... Als de Lleida ens han assignat el Conseller d'Agricultura i ja ens espavilarem,... Mentre, pels de Lleida, Barcelona només ens té en compte quan alguna cosa els hi interessa especialment; l'aigua, un abocador o una presó,... A partir d'aquí hi haurà arguments perquè aparegui el que Josep Vallverdú i altres prohoms del moment anomenaven "leridanismo", que és un abscess fruit de l'època dictatorial en el mateix moment que neixen les Proses de Ponent. I hi haurà arguments també per l'anomenat "lleidatanisme", que perviu en democràcia i que es fa sentir més o menys segons els protagonistes i les conjuntures.

El "leridanismo" s'assimilaria més al provincianisme descrit per Joan Fuster, que tants fruits ha donat a València. Aquest provincianisme correspon amb la posició del ressentit que en sentir-se inferior a un veí pròxim, s'aferra al sucursalisme de la seva dependència orgànica (Madrid- l'estat). A diferència de València, però, a Lleida donaríem per mort el "leridanismo", tot i que la dictadura franquista té encara alguns hereus mentals i en això coincidim amb Miquel Pueyo (Lleida: ni blancs, ni negres, però espanyols, 1984). En canvi, el lleidatanisme és l'expressió d'un localisme que es manifesta a diari a través de la defensa dels "interessos" de Lleida, que presenta un grau d'intensitat o de visceralitat molt divers i del qual és més difícil veure quan es passa el llindar que porta al despropòsit o a la parcialitat dels arguments.

Per posar un cas ben actual d'expressió lleidatanista: qui gosa dir que Lleida no mereix tenir un aeroport?. Criticar la construcció de l'aeroport Lleida- Alguaire (que, per altra part, neix de la recerca d'una alternativa a un aeròdrom d'Alfés encallat en disputes de campanar) ha estat vist com deslleial amb la terra o antilleidatà, particularment perquè les crítiques arribaven des de Barcelona. Però no és menys cert que la viabilitat econòmica de l'aeroport planteja dubtes més que justificats i que la seva continuïtat representa una patata calenta pel govern de la Generalitat (Barcelona ?) que l'ha construït i n'és el responsable de la gestió. D'aquest i d'altres casos se'n dedueix que, inevitablement, els localismes tenen un punt d'identificació sentimental o passional que pot fer perdre el món de vista i provoca que ens aferrem als pressupòsits, símbols o banderes que ens autoestimulen. La mesura o desmesura de les manifestacions lleidatanistes és un termòmetre que cal aplicar en cada cas i que no és de fàcil lectura.

Quina és l'alternativa, sinó?. Cal haver viscut a Barcelona per entendre'ns, afirma de manera contundent Josep Vallverdú. Al cap dels quaranta anys de les Proses potser afegiríem, també, que cal haver rodat el món per entendre el pes i el paper de Lleida i els de la mateixa Catalunya o, si es vol, Barcelona, que és l'únic nom que es coneix més enllà de les fronteres. Obrir-se al món serveix per conèixer millor els propis anhels i possibilitats i no trobar-se paralitzat i engolit per quimeres locals que de vegades no aporten res a ningú. Perquè el món s'ha fet petit i perquè els nostres carrers s'han omplert en pocs anys de persones de cultures

foranes i allunyades, s'ha fet més necessari que mai descobrir i viure les virtuts de la "localitat", tot sabent-se copartícep d'una gran experiència planetària.

Fins i tot si l'aeroport d'Alguaire funciona (millor que se li trobi una funció viable!), Barcelona continuarà sent la gran porta de Lleida al món, de manera que interessa molt que Barcelona sigui dinàmica i trobi un bon lloc en el món perquè el Ponent també se n'aprofiti. Perquè no cal perdre de vista, tampoc, que en els darrers quaranta anys Barcelona s'ha fet físicament més pròxima a Lleida i que moltes de les opcions polítiques, econòmiques o culturals lleidatanes han de prendre un nou caire que abans era difícil d'imaginar. A dia d'avui ja no es tracta tant de que Lleida tingui el mateix que tenen a Girona, a Tarragona o a Barcelona, sinó que es tracta de que Lleida tingui serveis i equipaments de nivell de país, que interessin també als de Tarragona, Girona o Barcelona. Per bona part de les empreses i activitats privades de Ponent ja és de fet així; ara només falta que s'hi acomodin les mentalitats personals i les iniciatives públiques, i això val tant per als lleidatans, com per als barcelonins i la resta.

Sigui per fer sentir el lleidatanisme tronat, sigui per fer sentir el lleidatanisme cosmopolita, davant els 5 milions de barcelonins metropolitans actuals, els 360.000 ponentins només es poden fer sentir, evidentment, fent pinya i, si pot ser, una pinya cridanera. Davant els dubtes del fet comarcal, apunta Vallverdú, remetem-nos a allò que ens uneix a tots, la "regió". Però, quina regió?; el Ponent de la ciutat llunyana del poeta, o les Terres de Lleida conxorrades a l'entorn de la capital i a la recerca de transversalitats que no passin per Barcelona?. Potser el nom tampoc fa la cosa. No menystenim la tàctica, però concentrem-nos en l'estratègia. Cal teixir complicitats i, si pot ser, fer-se necessari als de Barcelona.

En el procés endegat caldrà descobrir també el batec de la pròpia regió o, si es vol, vegueria de Lleida. La ciutat de Lleida és el pal de paller, el centre de serveis públics i privats que no deixa de créixer en la seva especialització terciària. Aquest fet mereix, fins i tot, que en Josep Vallverdú la qualifiqui de macrocefàlia, tot reprenent el concepte pejoratiu utilitzat per a qualificar Barcelona en relació al conjunt de Catalunya (Viatge entorn de Lleida, 1972). Les dades ens diuen, però, que la ciutat de Lleida és poca cosa sense les ciutats-comarca veïnes, un concepte introduït també per Josep Vallverdú. Només cal veure que la capital suma 136.000 habitants i que totes les planes d'influència que integren la regió o vegueria en sumen 400.000.

Precisament, la base econòmica exportadora regional dels darrers decennis se sosté sobre les anomenades ciutats-comarca o comarques-ciutat que centren el desenvolupament agroalimentari i de les indústries destinades a cobrir demandes de proximitat; mentre la capital regional perd posicions industrials. És un fet que no es pot perdre de vista, perquè, per posar un exemple, a l'hora de pensar en la dinàmica de la regió, tant important és la bona comunicació en alta velocitat de Lleida capital, com la bona comunicació dels centres comarcals, aquesta darrera completament endarrerida i deficient si parlem de trens i transport públic en general. Certament, des de Madrid o des de Barcelona (i no diguem des de Brussel·les) és més fàcil veure la ciutat de Lleida (o el centre Lleida- Pirineus) que la regió. Però el Ponent és més complex que això i la potència del gran Urgell i el paper de pont de la Segarra, entre d'altres, no es poden deixar de banda i convé que siguin actius i reconeguts.

Junt amb un cert desdibuixament de la diversitat regional, els darrers quaranta anys han vist la crisi del gran referent social ponentí, l'agricultura familiar i el món pagès que girava al seu entorn, els quals ens descriuen magníficament les Proses de Ponent. El recanvi d'aquest món no està encara clar a les Proses. El nou món que albira Josep Vallverdú es comença tot just a dibuixar i es descobreix en el desconcert de la pagesia històrica i el capgirament de les

manifestacions i comportaments culturals dels vilatans i pobletans. El petit món de la pagesia (petit món en la geografia, gran món en la profunditat dels sabers locals) es dissol i es veu arraconat pel gran món que entra pels televisors. Josep Vallverdú descriu alguns dels efectes d'aquests canvis, com ara la "desmesura" constructiva que envaeix els pobles de regadiu. El televisor ha anat seguit per la incorporació dels béns de consum materials i immaterials més diversos i amb el pas dels anys avui hem d'afegir que la confusió de criteris i la desproporció descrits per Vallverdú no han deixat d'accentuar-se i no solament són patrimoni dels "nous rics" del regadiu, ni es limiten a les construccions. Avui dia tothom s'apunta a l'última novetat i, trencats els referents del passat, ja no se sap ben bé on es troba el punt d'equilibri o d'una certa harmonia de l'expressió i del gust en general,... ni al camp, ni a la plaça, ni a la casa, ni a la taula.

Tot reblant el clau introduït per Josep Vallverdú, es podria afegir que en els darrers decennis l'espai públic ha perdut valor i n'ha guanyat el privat. A desgrat del canvi democràtic experimentat, vindria a ser com si la llibertat de mercat hagués guanyat la batalla sobre la llibertat política o la llibertat d'expressió a la plaça pública. I l'explosió recent del món i la cultura digitals semblen allunyar definitivament el diàleg i la reflexió del fòrum indispensable de la civitas local. Ara és més fàcil connectar-se amb qualsevol habitant d'un lloc allunyat del planeta per compartir un determinat món personal, que confrontar idees i accions sobre les realitats pròximes amb els veïns.

Ja fa quaranta anys i més que les Proses de Ponent de Josep Vallverdú ens proposaven pautes per reconèixer-nos i ens oferien una guia i un mestratge. Ho feien amb un punyent desencís final; el provocat per la febre revolucionària i la revolta contra els mestres que s'encomanava a les noves generacions en aquell convuls 1968 en el qual es redactaren les Proses. Però, passats els anys, no són pas els joves revolucionaris els qui han marcat el pas dels canvis, sinó més aviat uns protagonistes aliens a les realitats ponentines; les empreses i institucions multinacionals o supranacionals. Potser per això, necessitem tornar a reprendre el fil conductor del Ponent de Josep Vallverdú, perquè vulguem o no encara tenim els peus sobre "aquesta terra ferma",... "la petita gran pàtria".